

Σωματική έκφραση, πολιτισμός και εκπαίδευση

Ενότητα 4: Η έννοια του σώματος – Συνοπτική
αναδρομή των βασικών φιλοσοφικών
προσεγγίσεων του σώματος μέχρι το σύγχρονο
ρεύμα της «σωματικότητας»

Βασιλική Ρήγα

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η.

Σκοποί ενότητας

-
- Να οριστεί η έννοια του ανθρώπινου σώματος μέσα από την ανάλυση και σύνθεση σχετικών φιλοσοφικών θεωριών
 - Να κατανοήσετε και να εξηγήσετε το «κίνημα της σωματικότητας», που επικρατεί τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη, επηρεάζοντας πολλές επιστήμες μαζί και την εκπαίδευση

Ερμηνευτική και ετυμολογική ανάλυση

- Πάσα ύλη υπάρχουσα εν τω χώρω και έχουσα όγκον, μάζαν και βάρος. Αι κύριαι των σωμάτων ιδιότητες είναι: το αδιαχώρητον, το διαιρετόν, το συμπιεστόν, το πορώδες, η ελαστικότητα και η αδράνεια (*Πρωίας, 1932*)
- 1) το σύνολον οργάνων, απαρτιζόντων ζώντα οργανισμόν, κορμί.
2) πτῶμα, κουφάρι
3) συνεκδ., άτομον, άνθρωπος
4) υλική ύπαρξις
5) παν υλικόν αντικείμενον» (*Δημητράκου, 1969*)
- 1) η φυσική κατασκευή ενός ζωντανού οργανισμού, το σύνολο των μελών και των οργάνων που απαρτίζουν έναν άνθρωπο ή ένα ζώο
2) ο κορμός τού ανθρώπου, κατ' αντιδιαστολή προς τα άκρα, τον λαιμό και το κεφάλι
3) το εξωτερικό στρώμα τού δέρματος, η επιδερμίδα
4) η υλική υπόστασις τού ανθρώπου, το σύνολο των βιολογικών του λειτουργιών και αναγκών, κατ' αντιδιαστολή προς το πνεύμα και την ψυχή του
5) το πτῶμα, (συνώνυμο) σορός, λείψανο (*Μπαμπινιώτης, 2003*)

Ερμηνευτική και ετυμολογική ανάλυση

Corps (*Robert, 1987*):

- La partie matérielle des êtres animés
- L'organisme humain, opposé à l'esprit, à l'âme
- Chair (l'âme est la substance, le corps l'apparence)
- Cadavre

Body (*Cambridge International Dictionary of English, 2001*):

- the whole physical structure that forms a person or animal
- the main part of a person's or animal's body, without the head, or without the head, arms and legs
- the flesh, as opposed to the spirit
- a dead person

Ερμηνευτική και ετυμολογική ανάλυση

Στα παραπάνω λεξικά, ως συνώνυμα της λέξης «σώμα», συναντάμε:

- πράγμα, αντικείμενο, ύλη, ουσία, μάζα, όγκος
- κορμί, κορμός, στέλεχος, σκαρί, μπούστος, φυσική διάπλαση, κορμαριά, σιλουέτα, κουφάρι, λείψανο, σορός

Τα αντίθετα της λέξης «σώμα» είναι:

- αϋλία, άυλη υπόσταση, ασωματότητα, υπερουσιότητα
- πνεύμα, ψυχή, φάντασμα, φάσμα, σκιά, αιθέρια ύπαρξη
- τμήμα, μέλος, άκρα, απόσπασμα

Ερμηνευτική και ετυμολογική ανάλυση

χρώς (το εξωτερικό περιτύλιγμα, την επιδερμίδα, το δέρμα, το χρώμα της σάρκας)

φυή (το σκαρί, η ορατή όψη, η εξωτερική όψη, το ανάστημα, το παρουσιαστικό κάποιου που μεγάλωσε)

είδος (η εξωτερική χάρη του κορμιού, το παρουσιαστικό)

δέμας (κατασκευή, σώμα, ανάστημα, μπόι)

Σώμα

tuomnt, tōmentum (φούσκωμα, πρήξιμο, παραγέμισμα)

σως, σως, σάος, σορός (ακέραιος, άρτιος, υγιής, σώζω, σωστό)

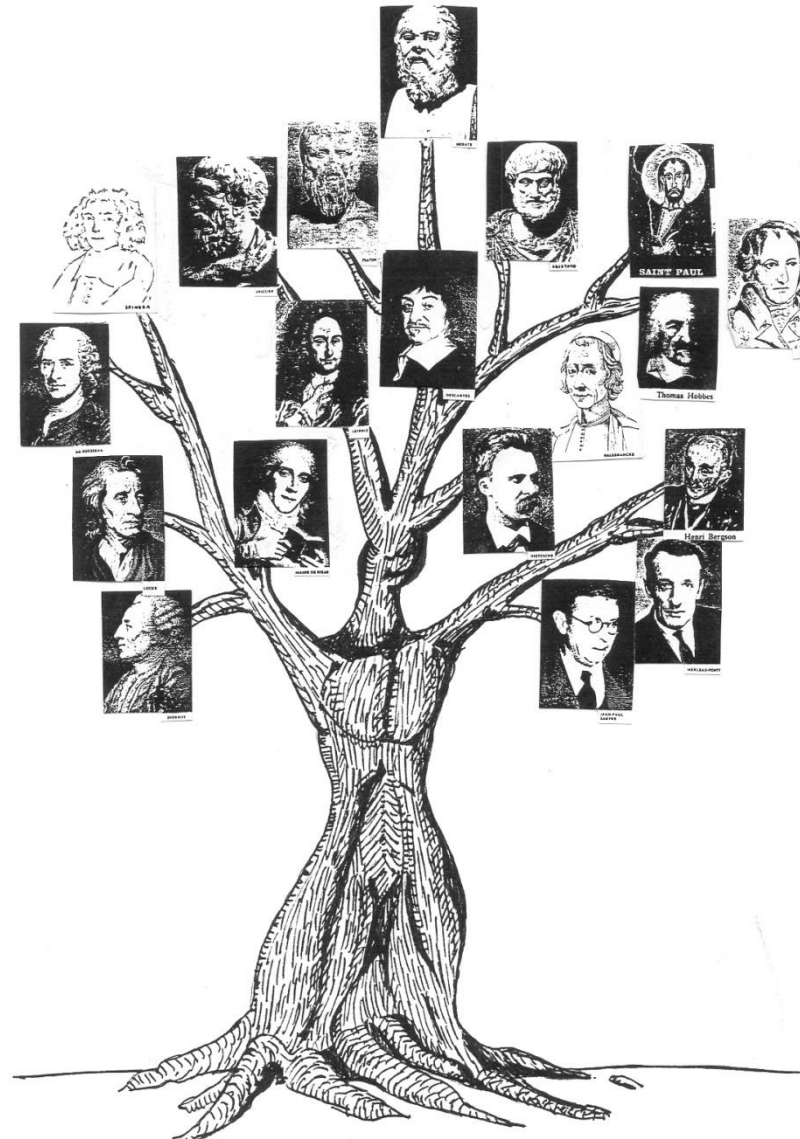
ταῦς (μέγας, δυνατός, ισχυρός)

kḗp (φόρμα, ομορφιά)

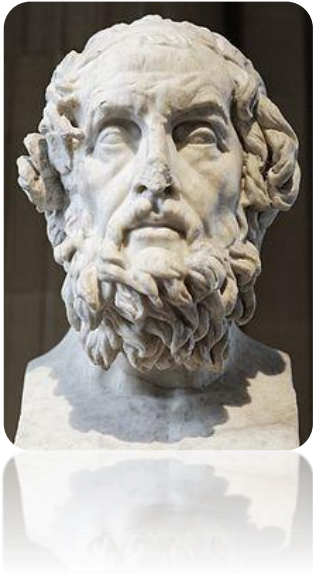
kəṛəfš (φόρμα, σώμα)

Φιλοσοφικές προσεγγίσεις

Όμηρος: η ζωτική πραγματικότητα

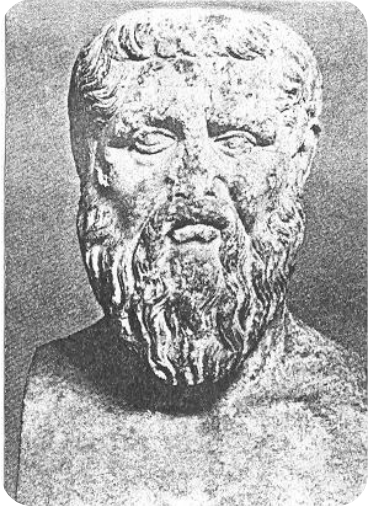
Σώμα

- Σύνολο οργάνων
- Αξίες της ζωής
- Πηγή χαράς, καλής ζωής, απόλαυσης
- Εφήμερο, πηγή δυστυχίας

Ψυχή

- Εκφράζεται μέσα από το σώμα
- Αθανασία της ψυχής
- Δεν αντιτίθεται στο σώμα

Πλάτωνας: το φτερωτό ζεύγος και ο αμαξηλάτης

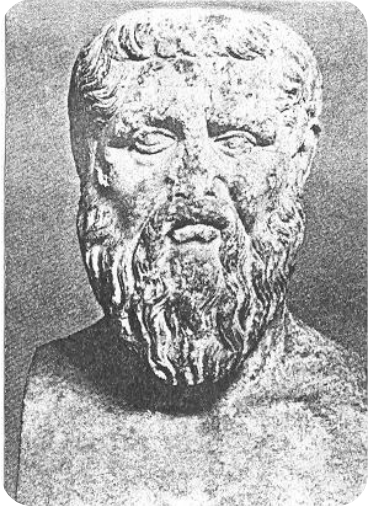
Σώμα

- Εγκράτεια και αποχή
- Οι αισθήσεις είναι πηγή λαθών
- Η δίαιτα καθαρίζει το σώμα
- Εργαλείο της ψυχής
- Φυλακή της ψυχής

Ψυχή

- Ενσαρκώνεται
- Έχει λογική
- Κυριαρχεί και διαμορφώνει το σώμα
- Συμβολίζει μια κοινωνία σε μινιατούρα (τριμερισμός της ψυχής)

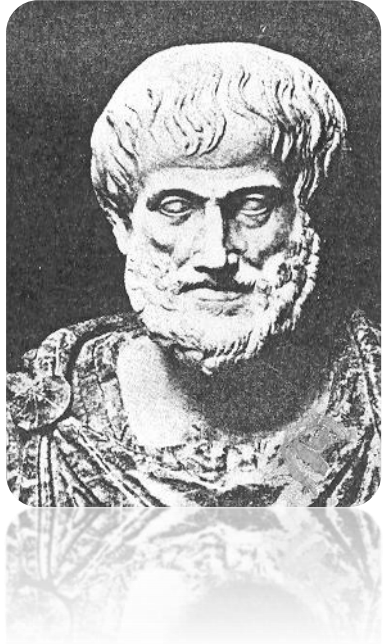
Πλάτωνας: το φτερωτό ζεύγος και ο αμαξηλάτης

Ο τριμερισμός της ψυχής

Μέρη της ψυχής	Σωματικό υπόβαθρο	Αρετές	Κοινωνική ομάδα
Επιθυμητικόν	Συκώτι	Σωφροσύνη	Καλλιεργητές/ τεχνίτες
Θυμοειδές	Καρδιά	Ανδρεία	Πολεμιστές/ φύλακες
Λογιστικόν	Νους	Σοφία	Φιλόσοφοι

Αριστοτέλης: η όραση και το μάτι

Σώμα

- Ένα σχήμα σε εξέλιξη
- Από άμορφη ύλη σε υλικό σχήμα
- Η μορφή είναι η ύπαρξη
- Έχει τη ζωή, δηλαδή την ψυχή
- Είναι η ύλη της ψυχής

Ψυχή

- Είναι η αιτία και η πηγή του ζωντανού σώματος
- Δίνει κίνηση στο σώμα και ζωή
- Αποτελεί μια ουσία με το σώμα
- Γεννιέται και εξαφανίζεται με το σώμα

Καρτέσιος: αντίθεση, συνύπαρξη ή διαχωρισμός

Σώμα

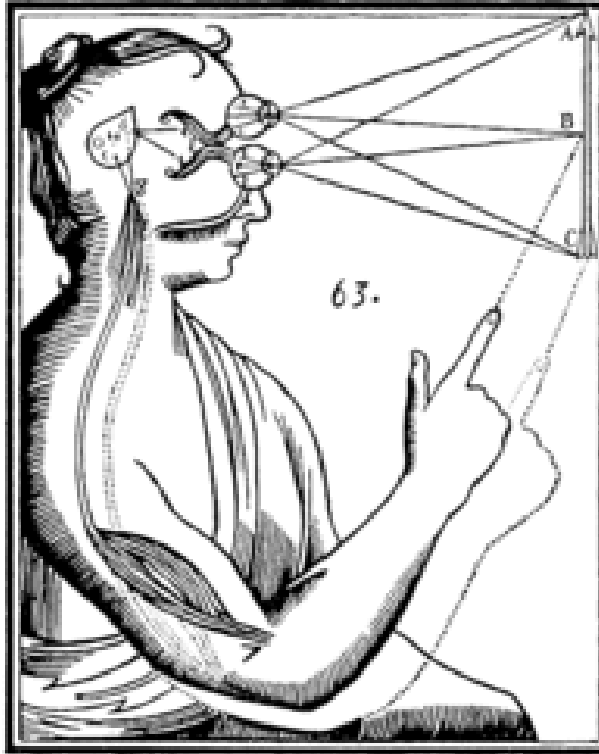
- Ουσία διαιρετή
- Γήινη μηχανή
- Έχει σχήμα και καταλαμβάνει χώρο, γίνεται αισθητό από τις αισθήσεις
- Είναι ένα και αδιαίρετο, μία ολότητα

Ψυχή

- Ουσία αδιαίρετη και νοητική
- Ελέγχει τη γήινη μηχανή
- Δίνει ταυτότητα στη μηχανή
- Βρίσκεται στον κωνοειδή αδένα

Δύο αυτόνομες ουσίες... με το σώμα κυρίαρχο στη σχέση

Καρτέσιος: αντίθεση, συνύπαρξη ή διαχωρισμός

Η επίφυση στον εγκέφαλο βρίσκεται στο σημείο επαφής σώματος και νου και ελέγχει τόσο την αντίληψη όσο και την κίνηση του σώματος

Spinoza: το παράδειγμα των παραλλήλων

Σώμα

- Έχει την ιδιότητα της διάστασης
- Κάθε πράξη του σώματος επηρεάζει την ψυχή
- Είναι πολύπλοκη κατασκευή

Ψυχή

- Έχει την ιδιότητα της σκέψης
- Κάθε πάθος της ψυχής επηρεάζει το σώμα
- Η ταυτότητα εξαρτάται από την ένωση της ψυχής και του σώματος

Δύο διαφορετικές απόψεις πάνω στο ίδιο είναι

Malebranche: η αμφιβολία της ύπαρξης των σωμάτων

Σώμα

- Είναι αντιληπτό από τις αισθήσεις
- Ο Θεός πιστοποιεί την ύπαρξη των σωμάτων

Ψυχή

- Ο πόνος βρίσκεται στην ψυχή
- Η ύπαρξη της ψυχής οφείλεται στον Θεό

Leibniz: το βιβλίο και οι σελίδες του

Σώμα

Είναι μια μηχανή και τα μέρη του είναι επίσης μηχανές που έχουν τη δικιά τους κίνηση και ψυχή

Ψυχή

Έχει ένα σώμα, το οποίο έχει πολλά μέρη με διάφορες ψυχές, το σύνολο των οποίων δεν κάνει την ψυχή

Δύο αυτόνομες ουσίες

Rousseau: το σώμα του παιδιού

Σώμα

- Επεμβαίνοντας στο σώμα, επεμβαίνουμε στη συμπεριφορά
- Καθρέπτης της ανθρώπινης παρέμβασης
- Το σύνολο των σωμάτων αποτελεί το κοινωνικό σώμα

Ψυχή

- Είναι δεσμευμένη μέσα σε ατελή όργανα, μισο-διαμορφωμένα

Maine de Biran: η αιώνια πέτρα του σκανδάλου

Σώμα

- Η ένωση είναι δύο διαφορετικές όψεις του ίδιου είναι
- Το είναι του ανθρώπου – συνείδηση, συναισθήματα, αναπαραστάσεις, κινήσεις του σώματος, το εγώ και το σώμα μου
- Ο άνθρωπος είναι προϊόν του σώματος και της ψυχής και συνυπάρχει με ένα σώμα που σκέφτεται και κινείται
- Η κίνηση, δηλαδή η θέληση, βοηθάει στην αντίληψη του σώματος
 - Η ταυτότητα αποκτάται ενεργώντας, γνωρίζοντας, αντιλαμβάνοντας το σώμα

Ψυχή

Hegel: το ιδανικό σώμα που δεν είναι ποτέ το αληθινό σώμα

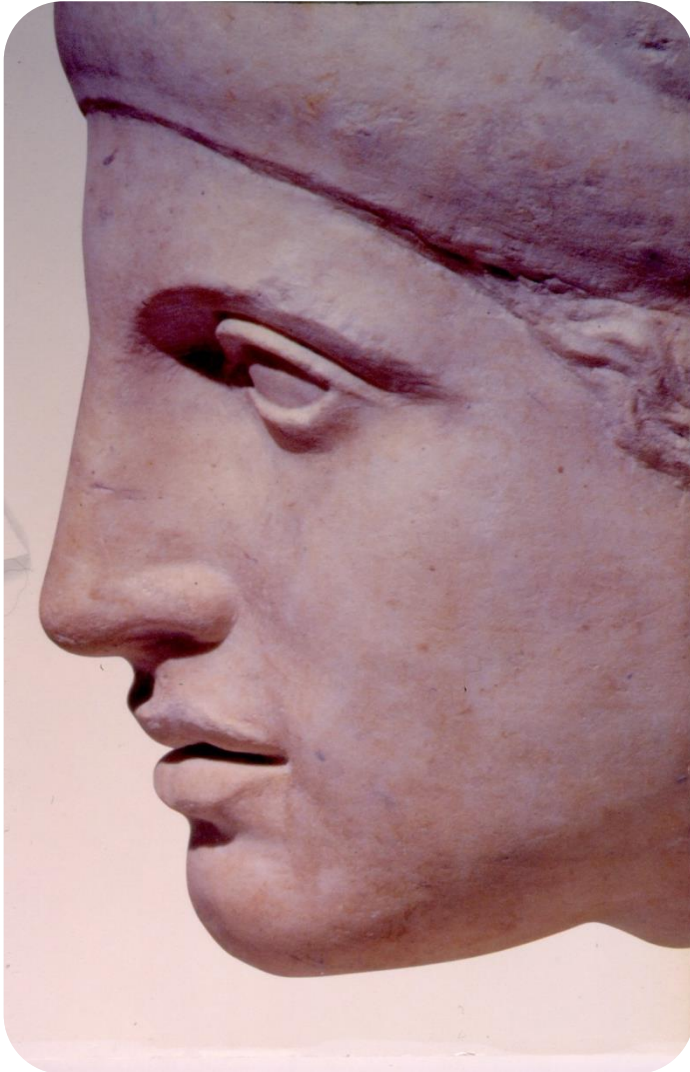

Σώμα

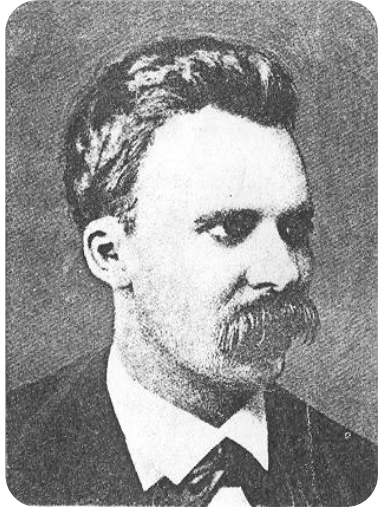
Ψυχή

- Το σώμα διαπλάσσετε από την ιστορία, τις κοινωνίες, τις ιδεολογίες
 - Σε κάθε εποχή υπάρχει ένα ιδανικό σώμα
 - Εγκώμιο για την ελληνική γλυπτική
- Η ομορφιά δεν εξαρτάται από την ομοιομορφία (μη φυσική), από την τελειότητα που δίνει την αίσθηση του μη ζωντανού, του ανιαρού και του χωρίς πνεύμα
- Με την αρχή της σκέψης άρχισε και το συναίσθημα της ντροπής και της ανάγκης της κάλυψης με ρούχα
- Το πνεύμα εκφράζεται όχι μόνο από το σώμα αλλά και από το πρόσωπο

Hegel: το ιδανικό σώμα που δεν είναι ποτέ το αληθινό σώμα

Nitze: η μεγάλη λογική

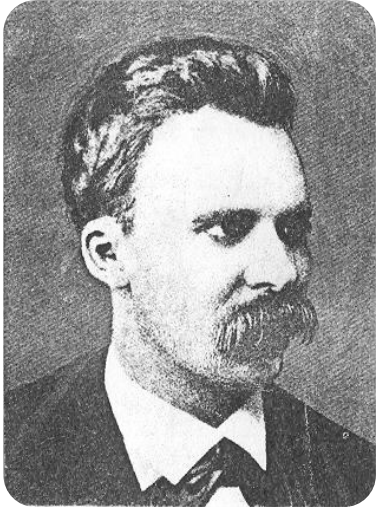
Σώμα

- Η σωματική ενότητα είναι έμφυτη και τέλεια
- Ένα σύνολο ζωντανών οργανισμών
- Η σκέψη βγαίνει από το σώμα
- Είναι ο ναός της ψυχής, ο βοσκός με το κοπάδι του

Ψυχή

- Φοβάται μην την εγκαταλείψει το σώμα
- Είναι εύκολο να την γνωρίζουμε
- Είναι ένα μέρος του σώματος

Nitze: η μεγάλη λογική

«Λες Εγώ και είσαι υπερήφανος γι' αυτή τη λέξη. Σπουδαιότερο όμως απ' το Εγώ - αν και δεν θα το πιστέψεις - είναι το Σώμα σου και η τεράστια ευφυΐα του, το Σώμα, που δεν λέει ποτέ Εγώ, αλλά ωστόσο εκπληρώνει το Εγώ. Αυτό που αισθάνονται οι αισθήσεις, αυτό που αντιλαμβάνεται το πνεύμα, δεν είναι ποτέ ο τελικός σκοπός όλων των πραγμάτων. Τόσο ματαιόδοξα είναι!

...Αισθήσεις και πνεύμα είναι εργαλεία και παιχνίδια. Πίσω τους βρίσκεται ο Εαυτός. Ο Εαυτός αναζητά με τα μάτια των αισθήσεων και αφουγκράζεται με τ' αυτιά του πνεύματος. Ο Εαυτός πάντοτε αφουγκράζεται και αναζητά. Συγκρίνει, δαμάζει, κατακτά, καταστρέφει, κυβερνά»

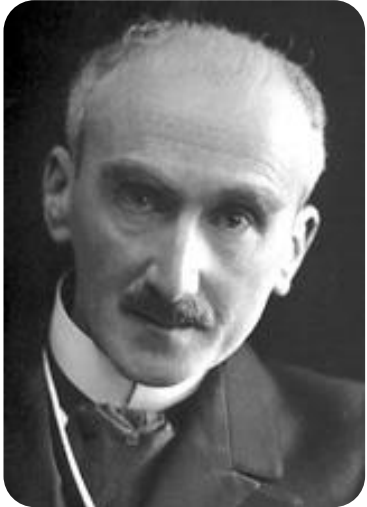
(Φ. Νίτσε, Ζαρατούστρας, κεφ. Γι' αυτούς που περιφρονούν το σώμα)

Bergson: το καρφί και το ρούχο

Σώμα

Ψυχή

- Η ένωση του σώματος και της ψυχής είναι δυνατή γιατί οι δύο όροι δεν είναι ετερογενείς
- Δύο γραμμές που συναρμολογούνται σε κοίλη γραμμή και έτσι περνάμε εύκολα από τη μία στην άλλη γραμμή
- Το πρόβλημα βρίσκεται στη δυϊστική αντίληψη της ύλης ως διαιρετή και της ψυχής ως μη εκτεινόμενη
- Η ύλη είναι μια συγκεκριμένη διάσταση και αδιαίρετη μέσα σ' ένα χώρο διαιρετό
- Η διαφοροποίηση του σώματος με το πνεύμα δεν πρέπει να γίνεται σε σύγκριση με το χώρο αλλά με το χρόνο

Sartre: το ασύλληπτο δεδομένο

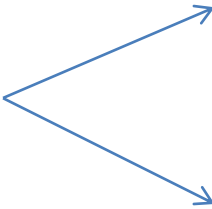
Σώμα

- Είναι το θεμέλιο του ίδιου σου του μηδέν και όχι του είναι
 - Είναι η μόνιμη δομή του είναι μας
- Δίνω στον άλλον να δει από μένα αυτό που εγώ δεν μπορώ να δω
- Το βλέμμα, η ομιλία του άλλου συνθέτει την ιδέα για το σώμα μου
- Το σώμα μου είναι για τον άλλο ότι το σώμα του άλλου είναι για μένα
- Τελικά, αυτό που πίστευα ότι είμαι, αυτό που αναγνώριζα να είναι το σώμα μου, είναι μάλλον η εντύπωση του άλλου παρά η δικιά μου
- Το σώμα είναι αυτή η άποψη πάνω στην οποία δεν έχω άποψη

Το σώμα που είμαι Το σώμα που έχω

- Για να υπάρχουμε σε αυτόν τον κόσμο έχουμε ανάγκη από το σώμα
- Το σώμα είναι ύλη, διάσταση, φυλακή, μηχανή, τάφος, γεωμετρικό σχήμα, καθρέφτης, ταυτότητα...

- Το σώμα
 - Υποκείμενο – εγώ (δυνατότητα)
 - Αντικείμενο – εμένα (περιορισμός)

Το κίνημα της σωματικότητας

1. Οι φιλοσοφικές προσεγγίσεις του 18^{ου} αιώνα
(απελευθέρωση, ταυτότητα, μοναδικότητα, συνείδηση του σώματος, εμπειρία του σώματος, εικόνα του εαυτού)
2. Ο Μάιος του '68

Σωματικές μέθοδοι (τεχνικές ψυχανάλυσης, σωματική ψυχοθεραπεία, παιγνιοθεραπεία, τεχνικές χαλάρωσης, ψυχόδραμα, ρέϊκι, φωνοθεραπεία, ψυχοκινητική, συμβολική έκφραση, πρωτόγονη έκφραση, σωματική έκφραση κ.ά.)

Το κίνημα της σωματικότητας

- Το σώμα μιλάει
- Η απελευθέρωση των βιωμάτων (έσωθεν)
- Η συνειδητοποίηση του εαυτού
- Η εσωτερική και προσωπική μεταμόρφωση
- Η επιστροφή στο «είναι», η γνωριμία του «είναι»
- Η σπουδαιότητα του σώματος και όσων εκφράζονται έμμεσα από αυτό
- Η χρήση της ενέργειας του σώματος
- Η αυθεντικότητα της στιγμής (βιωμένης έντονα)
- Η προσωπική ιστορία του καθενός
- Οι σχέσεις μέσα στην ομάδα

Ο όρος «σωματοποίηση»

- Embodiment (ή somatization) (αντί του όρου ενσωματώνω που είναι παθητικός)
- Είναι μια ιστορική κατασκευή
- Χρησιμοποιείται στο πλαίσιο μιας φαινομενολογικής προοπτικής με στόχο να αναδείξει το ρόλο που ενεργά και δυναμικά διαδραματίζει το σώμα ως «βιωμένο σώμα» στη συγκρότηση της κοινωνίας
- Το σώμα δεν αποτελεί ένα αντικείμενο παθητικό παράγωγο της κοινωνίας, αλλά είναι ενεργό στοιχείο του ατόμου και συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωσή της
- Προσφέρει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε την κοινωνία, τη συγκρότηση και λειτουργία των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής δράσης μέσα από τη μελέτη του σώματος, το οποίο είναι πρωταρχικό στοιχείο της ύπαρξης τόσο της κοινωνίας όσο και του ατόμου
- Δεν έχουμε σώματα, μάλλον σωματοποιούμαστε (become embodied) ως συγκεκριμένοι τύποι ανθρώπων (π.χ. το δυνητικό σώμα)

Παράλληλα κείμενα

1. Ρήγα, Β. (2008). Ιστορία του Σώματος: Από τις Φιλοσοφικές Προσεγγίσεις στο Σύγχρονο «Κίνημα της Σωματικότητας» στην Εκπαίδευση, στο Πουρκός, Μ. (επιμ.), *Ενσώματος νους, Πλαισιοθετημένη γνώση και εκπαίδευση: Προσεγγίζοντας την ποιητική και τον πολιτισμό του σκεπτόμενου σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 295-326
2. Παναγής, Γ., Δαφέρμος, Μ. (2008). Ψυχή, νους και εγκέφαλος: Μια ιστορική αναδρομή στη μελέτη των μεταξύ τους σχέσεων. *Hellenic Journal of Psychology*, 5: 324-366